

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Haridusteaduste instituut
Eripedagoogika õppekava

Marin Väinsalu

TEGUSÕNAVORMIDE KASUTAMINE
KOLME-AASTASTEL LASTEL

bakalaureusetöö

Juhendaja: Merit Hallap

Läbiv pealkiri: tegusõnavormide kasutamine 3-aastastel lastel

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Merit Hallap (MA)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees: Pille Häidkind (PhD)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2014

Kokkuvõte

Uurimuse eesmärgiks oli kontrollida koostatava kõne hindamise testi ülesannete sobivust tegusõnavormide kasutamisoskuse uurimiseks kolme-aastastel lastel ning selgitada välja uuritavate laste oskused tegusõnavormide kasutamisel. Uurimuses osalesid eakohase kõnearenguga 2–4-aastased lapsed, kellel uuriti tegusõna oleviku- ja lihtminevikuvormide ning *da*-tegevusnime kasutamise oskusi. Analüüsil keskenduti kolme- ja nelja-aastaste vanuserühma tulemuste võrdlusele. Tulemustest ilmses, et nelja-aastaste üldtulemused olid statistiliselt oluliselt paremad kõikide uuritud tegusõnavormide puhul. Kolme-aastased lapsed kasutasid kõige edukamalt tegusõna olevikuvorme ning nelja-aastased *da*-tegevusnime. Selgusid mõlema lasterühma veatüübid tegusõnavormide kasutamisel. Uurimuses püstitatud hüpotees leidis osalise kinnituse: kolme-aastaseid lapsi eristas rühma piires oleviku- ja minevikuvormide kasutamine, nelja-aastaseid ainult olevikuvormide kasutamine.

Märksõnad: kõne hindamine, tegusõnavormid, tegusõna morfoloogia

Abstract

Usage of Verb Inflections by Three-Year-Old Children

The aim of the present study was to check whether the tasks of the child language development test are appropriate for researching the usage of verb inflections by three-year-old children and to find out the capability of studied children's usage of verb inflections. The participants of this study were 2–4 year-old Estonian children with appropriate language development whose usage of present tense forms, imperfect forms and *da*-infinitive forms of verb were studied. The children were divided into two groups: 3- and 4-year-olds, whose results were compared. It came apparent that the 4-year-olds general results in usage of verb inflections were statistically better in all cases than that of younger children. 3-year-olds were most successful in using present tense forms of a verb and 4-year-olds in using *da*-infinitive. The study also revealed the most common mistakes made by children from both age groups. The hypotheses of this study was partly confirmed: 3-year old children were distinguished in a group by the usage of present and past tenses, in case of 4-year-olds the distinction in a group came apparent only by usage of present tenses.

Keywords: speech assessment, verb inflections, verb morphology, verb forms

Sisukord

Kokkuvõte	2
Abstract	2
Sissejuhatus	4
<i>Sõnavormide moodustamine eesti keeles</i>	4
<i>Grammatika omandamine</i>	5
<i>Tegusõnavormide kasutamine</i>	8
<i>Kokkuvõte</i>	10
<i>Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid</i>	10
Meetod.....	11
<i>Valim</i>	11
<i>Mõõtevahendid</i>	11
<i>Protseduur</i>	12
<i>Kodeerimine</i>	12
Tulemused	13
<i>Tegusõnavormide kasutamise oskused lasterühmades</i>	13
<i>Erinevused lasterühmade vahel</i>	15
<i>Veatüüptide analüüs</i>	16
<i>Edukusrühmad tegusõnavormide kasutamisel</i>	19
Arutelu.....	20
Tänuõnad	24
Autorsuse kinnitus.....	25
Kasutatud kirjandus.....	26
LISAD	28

Sissejuhatus

Hallap ja Padrik (2008) tõdevad, et tegusõnal on kõnes oluline roll: seda on vaja lause moodustamiseks ning arenguks. Tegusõna on tihti tähtsaim sõna lauses – sellega lisatakse uut teavet eelnevale jutule (Hint, 2010). Kolme-aastaste laste kõne hindamine on oluline, kuna selles vanuses peaks kõne baas (foneetika, sõnavara, grammatika) olema kujunenud ja peamised tegusõnavormid juba kasutusel. Verbide ja verbivormide puudulik valdamine võib viidata alakõnele (Karlep, 1998). Tegusõnavormide kasutamist on Eestis uuritud kakskeelsetel lastel (nt Hallap, 1996; Raja, 2011; Rants, 2011), alla kolme-aastatel lastel (Salo, 1994; Vihman & Vija, 2006; Vija, 2000), samuti koolieelikutel (Argus & Parm, 2010; Sarapuu & Raidsalu, 2007). Kolme aasta vanuste laste keelekasutust tegusõnavormide osas puudutavad mitmed juhtumiuuringud (nt Karelsohn, 1993; Salasoo, 1995; Salo, 1995) ning uuritud on ka kõnepuuetega lapsi (nt Prants, 2010). Käesolevas töös katsetatakse kolme- ja nelja-aastaste laste kõne hindamise testi pilootmaterjali ning kontrollitakse testi ülesannete sobivust tegusõnavormide kasutamisoskuse uurimiseks. Ühtlasi püütakse välja selgitada kolme-aastaste (eakohase arenguga) laste tegusõnavormide kasutamise oskus.

Sõnavormide moodustamine eesti keeles

Soome-ugri keelkonda kuuluv eesti keel kasutab grammatika väljendamiseks morfoloogilisi ja süntaktilisi vahendeid (Erelt et al., 1995). Süntaksi kaudu omandatakse sõnad, nende muutevormid (morfoloogia) ja hääldamine (Karlep, 1998). Hallap ja Padrik (2008) tõdevad, et eesti keele grammatilisus avaldub arvukates lõppudes ja tunnustes, mis tuleb liita sõnatüvele. Sõna tüvi kannab leksikaalset tähendust ning sellele lisanduvad morfeemid grammatilist tähendust (Hint, 2004). Sõnavormideks nimetatakse sõna eri kujusid, millel on ühine leksikaalne tähendus, kuid erinev grammatiline tähendus (Erelt et al., 1995).

Eesti keeles võib sõnavorm ühteaegu sisaldada mitut morfoloogilist kategooriat (Erelt et al., 1995). Tegusõna väljendab tüüpjuhul tegevust ja verbi pöördelised vormid sisaldavad rohkem grammatilisi tähendusi kui ühegi teise sõnaliigi vormid. Nendes on koos jaatus ja eitus (kõneliik), isik (mina, sina, tema, meie, teie, nemad), kõneviis (teatamislaad), aeg (olevik, minevik) ja tegumood (isikuline, umbisikuline) (Hint, 2004). Käesoleva töö seisukohalt on olulised isik ja aeg.

Hint (2004) rõhutab, et keeled erinevad üksteisest morfoloogiliste vormide poolest. Näiteks on ajakategooria inglise keeles hoopis rikkalikuma vormistikuga kui eesti keeles (Hint, 2004). Siiski loetakse inglise keelt morfoloogiliselt vaeseks keeleks, kuna inglise

keeles esineb vähe muutevorme (Ambridge & Lieven, 2011). Seevastu morfoloogiliselt rikas ungari keel on sarnane eesti keelele. Gábori ja Lukács'i (2012) järgi võib ungari keeles sõnatüvele järgneda mitu liidet, millel on fikseeritud järjekord ning igal sufiksil on erinev grammatiline funktsioon. Ungari keelt peetakse aglutineerivaks keeleks, kuigi selles on palju mitteaglutineerivaid elemente ning ebareeglipärasust.

Eesti keeles on aglutinatsioon samuti oluline viis sõnavormide moodustamiseks. Selle korral lisatakse sõna leksikaalset tähendust kandvale tüvele grammatilist tähendust kandvaid tunnuseid, ilma et tüvi seejuures muutuks. Aglutinatsioonile lisaks on eesti keeles ka palju fusiooni, mille korral sõna sidumisel grammatiliste tähendustega sõna tüvekuju muutub (Erelt et al., 1995).

Sõnatüvedega toimuvad vormimoodustuses muutused astme- ja lõpuvahelduse tõttu (Hint, 2010). Lõpuvahelduse puhul on tüve lõpuhäälikud eri vormides erinevad või esineb mõnes vormis tüve lõpus rohkem häälikuid kui teises (*laul/ma:laula/b*) (Hint, 2004). Pöördõnade hulgas on suhteliselt vähe lõpuvahelduslikke sõnu, rohkesti aga esineb astmevaheldust (Erelt, Erelt & Ross, 2000). Astmevaheldust on kahte liiki: välte- ja laadivaheldus. Vältevaheldus on sõna sisehäälikute pikkuse muutus (*kammi/ma:kammi/b*), laadivaheldus aga muutus, kus mõni sisehäälik muutub teiseks või kaob (*luge/ma:loe*) (Hint, 2004). Hint (2004) tõdeb, et mõne sõna tüvi võib olla ka suplettiivne, mille puhul on tegemist erandlike tüveasendustega, kus sama sõna muutevormides tuleb esile hoopis teistsugune sõnatüvi (*mine/ma:lähe/n*). Käesolevas uurimuses katsetatav laste kõne hindamise testi materjal sisaldab nii muutumatu tüvega kui ka tüvevahelduslikke sõnu.

Grammatika omandamine

Karlepi (1998) järgi jaotatakse lapse kõne areng grammatika omandamise järgi kolme perioodi: a) kõne-eelne periood, b) grammatika-eelne periood, c) grammatika omandamise periood. Grammatika omandamine algab teise eluaasta teisel poolel, mil võetakse kasutusele kahesõnalause (Karlep, 1998; Slobin, 1971). Kahe-aastane laps kasutab käändelõppe ja verbi pöördelõppe (Blades, Cowie & Smith, 2008). Ka ungari keele uurijad Gábor & Lukács (2012) märgivad, et lapsed kasutavad sõnavorme ammu enne kolme-aastaseks saamist. Vanust 1.6 – 3.0 võib pidada grammatika seisukohalt kõige olulisemaks: kogutakse keelelist materjali, mille põhjal tehakse üldistused (Karlep, 1998). Leiwo (1993) rõhutab, et lapsed õpivad morfoloogiareegleid enne mõistma, siis kasutama.

Keelelist infot saab laps temale suunatud kõnest ehk sisendist (*input*) (Gábori & Lukács, 2012). Lapsed kasutavad sõnavorme vastavalt sellele, kuidas neid keeleümbruses kasutatakse (Salo, 1995). Sisendi puhul on oluline lõpu/tunnuse/liite sagedus (*type frequency*) ehk erinevate sõnade arv, millel konkreetset liidet kasutatakse (Gábori & Lukács, 2012). Varem omandatakse vormid, mis esinevad keeles sageli (Hallap & Padrik, 2008; Marchman, 1997).

Vaatamata sellele, et aglutinatiivne vormimoodustus on lihtsam, võib laps sisendkeeles sagedased fusiivse moodustusega vormid omandada varem (Argus, 2008). Eesti keelt kõnelevad lapsed omandavad supletiivsed (toimub tüve asendus) ja muud erandlikud vormid enne reeglipäraseid markereid (Lipp, 1976; Vihman & Vija, 2006;). Seda on täheldatud ka kakskeelsete laste puhul (Hallap, 1996). Erandlike vormide varasemat omandamist võib mõjutada ka vormi lühidus (*minema; jooma*) (Lipp, 1976). Karelsohn (1993) usub, et need tegusõnavormid, mis veel neljanda eluaasta keskel puuduvad, on sellised, mida ka täiskasvanud harva kasutavad.

Gábor ja Lukács (2012) uurisid ungari laste vormimoodustusoskusi seoses keelelise sisendiga. Lastele õpetati tähenduseta nimi- ja tegusõnu (*novel words*), mida uuritavad varem kuulnud polnud (nt tegusõna *tupol*, mis tähendas kõndima imelikul moel, õõtsudes paremale ja vasakule). Seejuures esitati nimetatud sõnu kas ainult ühes vormis või mitmes erinevas vormis. Lapsi suunati kasutama väljamõeldud sõnu lausetes, kus jälgiti uutes sõnades sufiksiste kasutamist. Tulemused näitasid, et sõnade kuulmine erinevates muutevormides aitab kaasa nende kasutusele võtmisele just tegusõnade puhul. Nimelt esines tegusõna kasutamisel raskusi, kui lapsed polnud seda kuulnud erinevates vormides, seevastu nimisõna puhul piisas ka ainult ühest vormist. Uurijad järeldasid, et sõnatüvedega erinevate muutevormide kasutamine aitab kaasa sõnade ja nende vormide kasutusele võtmisele. Nimetatud uurijad on arvamusel, et nimisõna morfoogia on kolme-aastastele ungari lastele lihtsamini mõistetav kui tegusõna oma (Gábor & Lukács, 2012).

Lisaks kasutussagedusele sõltub grammatilise kategooria omandamine ka selle tähenduslikust keerukusest (Hallap & Padrik, 2008). Karlep (1998) märgib, et muutevormide omandamisel on oluline ka vormiline keerukus. Kui keelend on vormiliselt keeruline, kestab selle omandamine kaua.

Varaseid muutevorme võib laps omandada tervikuna (Argus, 2008; Gábor ja Lukács, 2012). Võib arvata, et sõnavormil esialgu grammatiline tähendus puudub kuna laps ei erista algul alateadlikult morfeeme (Karlep, 1998). Gábor ja Lukács (2012) tõdevad, et laste varased

muutevormid ei ole loovad morfoloogilised kombinatsioonid. Slobin (1971) märgib, et inglise keele puhul omandatakse esialgu tervikuna ebareeglipäraste tegusõnade lihtmineviku vorm. Vormi võib pidada tervikuna omandatuks, kui sama lekseem esineb lapse kõnes ainult ühes konkreetses vormis (Argus, 2008).

Grammatilise kategooria omandamine on järk-järguline protsess (Gábor & Lukács, 2012). Slobini (1970) järgi läbib laps muutekategooria omandamisel neli etappi. Esimesel etapil markeering puudub. Mitmed uurijad on leidnud, et laps kasutab esimesi tegusõnu enamasti käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 2. pöördes (Espe, 1973; Karelsohn, 1993; Marchman 1997; Salo, 1994; Tammemäe, 2008; Vihman & Vija 2006). Imperatiivi varast ilmumist mõjutab kasutussagedus: laps kuuleb kõnekeskkonnas palju temale suunatud korraldusi ja keelde. Teisalt võib selle kasutust mõjutada ka vormi lihtsus, kuna tegemist on vaid sõnatüvega (*tee; anna; pane*) (Vija, 2000).

Slobini (1970) järgi grammatika omandamise teisel etapil kasutab laps õiget, kuid piiratud ulatuses markeeringut.

Kolmandal etapil võib laps hakata grammatikareegleid üleüldistama (*overgeneralization*) (Slobin, 1970). Väikelapse keelekasutusele on omased teatud liialdused (Vija, 2000). Üleüldistused näitavad, kuidas ja mille põhjal laps enda grammatikat looma hakkab ning märgatavaks muutub teatud kindlate muuttüüpide eelistamine (Argus, 2008). Slobin (1971) märgib, et kuigi lapsed on kasutanud muutevorme eelneval etapil õigesti, võib üleüldistamine kesta mitu aastat, enne kui lapsed õpivad vältima üldreeglite kasutamist erandite puhul.

Karlep (1998) märgib, et neljandal eluaastal areneb intensiivselt muutevormide kasutamine. Grammatilisi vorme moodustab laps analoogia alusel (Hallap & Padrik, 2008). Analoogia leidmise eelduseks on vastavate suhete mõistmine keskkonnas ning morfeemide alateadlik eristamine. Eesti laps võib omandada mingi grammatilise kategooria variandi, mida kasutab ainsa variandina (*mängida; loeda pro lugeda, jooda pro juua*), aga ka paralleelsed variandid, mida omavahel segistab (*jooda, juua; loen, lugen*) (Karlep, 1998). Marchmani (1997) uurimusest ilmnes, et inglise keelt kõnelevad lapsed lisavad lihtmineviku korral tihti reeglipärase muutelõpu ebareeglipärastele sõnadele (*cut – cuted pro cut; come – comed pro came*).

Sõnavormide omandamise ajal on loomulik, et mõnikord kasutatakse õiget vormi, mõnikord eksitakse (Hallap & Padrik, 2008). Väikelapsed võivad eksida nii keelesüsteemi kui ka -normi vastu. Vale sõnalõpu lisamine on eksimus süsteemi vastu ning see toob kaasa

sõnavormi tähenduse muutuse. Väiksemaks veaks võib lugeda eksimust keelenormi vastu, mil laps valib vale tüve- või tunnusevariandi. Sellest ei sõltu sõnavormi tähendus (Karlep, 1998). Grammatika omandamise seaduspärasus on, et keeleüksus järelpositsioonis omandatakse kergemini kui eespositsioonis (Slobin, 1970). Sõnalõpud ja teised grammatilised morfeemid omandatakse enne tüvemuutust (Karlep, 1998; Slobin, 1970). Levinud viga eesti laste kõnes on oleviku tüve eelistamine tegusõna pöördvormide kasutamisel (*loes pro luges, ostas pro ostis; sajas pro sadas; hoias pro hoidis*) (Hallap, 1996; Vihman & Vija, 2006).

Sõnatüve omandamise muudab eesti keeles keeruliseks astmevaheldus (Karlep, 1998). Laadivahelduse omandamine on eesti laste jaoks raske (Karelsohn, 1993; Salo, 1995). Salo (1995) märgib, et vältemuutustega seotud eksimused kaovad reeglina varem kui laadivaheldusega seotud vead.

Slobini (1970) järgi jõuab laps muutekategooria arengus viimaks täiskasvanutasemel kasutamiseni (keelenormile vastav keeleüksuse kasutamine). Laps võrdleb enda ja teiste kõnet, et kohandada oma keelekasutus vastavalt normile (Karlep, 1998). Süntaktiline ja morfoloogiline areng hakkab lõpule jõudma koolimineku ajaks (Leiwo, 1993). Kooliealine laps ei eksi enamasti enam ka sõna tüvevariantide kasutamisel (ei eksi keelenormi vastu) (Hallap & Padrik, 2008).

Tegusõnavormide kasutamine

Tegusõna nimetatakse ka pöördõnaks ja verbivorme pöördelisteks ehk finiiitseteks vormideks (Hint, 2004). Verbipööretes väljendub tegija suhe kõneleja või kuulajaga. Ainsuse pöörete puhul on subjektisikuid ehk tegijaid üks, mitmuse puhul kaks või rohkem (Erelt et al., 2000). Nii eesti kui ka ungari keeles märgitakse oleviku korral kõiki kuut isikut verbivormis eraldi lõpuga (Erelt jt, 1995, Gábor & Lukács, 2012). Seevastu inglise keele olevikuvormides on isikutele vaid kaks märgistust (*he play/s; I/you/we/they play*) ning lihtmineviku vormides isikud ei eristu (*I/you/he/we/they played*) (Ambridge & Lieven, 2011).

Verbi on nimetatud lisaks pöördõnale ka ajasõnaks, kuna verbivorm näitab aega, mil tegevus toimub (Hint, 2004). Uurijad Argus ja Parm (2010) tõdevad, et aegade grammatilised vahendid on tihti mõistetavad varem, kui neid ise luua osatakse. Uurijad lisavad, et verbi ajavorm on lastele paremini mõistetav ajamääruse abil (*enne; praegu*) (Argus & Parm, 2010). Gábor ja Lukács (2012) märgivad, et verbivormi aitab mõista ka nimisõna ning lause tervikuna.

Eesti keele pöördelistes lihtvormides on morfeemide üldjärjestus tüvi + tegumood + aeg + kõneviis + pööre, seejuures pöördelõpp on alati viimane (Erelt jt, 1995). Olevik on lapse jaoks aegadest lihtsaim (Slobin, 1970). Olevikul (kindla kõneviisi korral) eesti keeles tunnust pole. Kui on tegemist lihtminevikuga, siis lisatakse tegusõna tüvele mineviku tunnus *-si-*, *-(i)s* või *-i-* (*laul/si/n*; *laul/is*; *tul/i/me*) (Hint, 2004).

Kui laps on saanud kahe-aastaseks, alustab ta verbi pöördeliste vormide kasutamist. Kõik suffiksivormid ei ilmne üheaegselt, vaid kindlas järjekorras. Paljude uurijate töödest võib leida andmeid, et kindla kõneviisi olevikuvormidest on nii ükskeelse kui kakskeelse lapse kõnes esimene ainsuse 3. pööre, mis on täiskasvanu kõnes suure kasutussagedusega (Gábor & Lukács, 2012; Hallap, 1996; Hallap & Padrik, 2009; Karelhson, 1994; Lipp, 1976; Salo, 1994). Oleviku ainsuse 1. pööre tuleb lastel kasutusele pisut hiljem kui 3. pööre (Karelsohn 1993; Vija, 2000). Endast võib laps algul rääkida nimepidi, kasutades ainsuse kolmandat pööret (Lipp, 1976; Tammemäe, 2008). Laps võib kolmandat pööret kasutada ka teise pöörde asemel (*mahub pro mahud*) (Karelsohn, 1993; Lipp, 1976).

On leitud, et lapsed kasutavad *mina-* või *tema-*vormi vahel valesti. Nimelt võivad lapsed kasutada ainsuse 2. pööret 1. pöörde funktsioonis (*sina paned pro mina panen*) (Salo, 1994).

Tegusõna mitmuse vorme hakkavad lapsed kasutama hiljem kui ainsuse vorme (Karelhson, 1994; Salo, 1994; Salo, 1995). On täheldatud, et oleviku mitmuse 3. ja 1. pööre võivad ilmnedada lapse keelekasutuses varem kui mitmuse 2. pööre (Argus, 2008; Lipp, 1976; Salo, 1994).

Kolme-aastane laps kasutab tegusõna osas lisaks olevikule ka lihtminevikku (Hallap & Padrik, 2008; Lipp, 1976). Karlepi (1998) järgi peetakse tegusõna kasutamist minevikuvormides oluliseks lause arengu seisukohalt, sest nimetatud kategooria soodustab aluse rakendamist lauses. Autor lisab, et verbi minevikuvormide kasutamine annab ühtlasi märku sellest, et lapse kõne hakkab lisaks tajule toetuma ka mälule. See on eelduseks situatsioonivälise suhtlemise kujunemisel. Minevikuvormidest hakkab eesti laps esimesena kasutama lihtmineviku ainsuse 3. pööret (Lipp, 1976; Salo, 1995; Vihman & Vija, 2006; Vija, 2000). Lipu (1977) järgi kasutab eesti laps neljandal eluaastal lihtmineviku osas vähe ainsuse 2. pööret ning mitmuse pöördeid.

Lisaks aja- ja pöördekatgoriaile ilmuvad lapse kõnesse varakult ka tegevusnimed (Hallap & Padrik, 2008; Lipp, 1976; Salo, 1994). Tegevusnimed on tegusõna infiniitsed vormid, mis väljendavad tegevust, andmata edasi mingeid täpsemaid grammatilisi tähendusi.

Ma-tegevusnime vormid on näiteks *-ma* (*sööma*) ja *-mas* (*laulmas*). *Da*-infinitiivi tunnusteks on *-da*, *-ta* või *-a* (Erelt, Erelt & Ross, 2000). Nimetatud vorm esineb enim koos tahtmist väljendava verbiga (*tahan süüa*) või keelavas konstruktsioonis (*ei tohi panna*) (Salo, 1994).

Kokkuvõte

Suur osa lapse emakeeleoskusest kujuneb esimese kolme-nelja aastaga (Slobin, 1971). Kolme-aastane laps suudab kõne abil igapäevaolukordades vabalt suhelda. Töös eelnevalt välja toodud informatsioonile toetudes võib öelda, et kolme-aastane laps kasutab tegusõna osas harilikult tegusõna käskiva ja kindla kõneviisi oleviku ja lihtmineviku vorme, samuti tegevusnimesid (Hallap & Padrik, 2008; Karlep, 1998; Salo, 1994; Vihman & Vija, 2006). On loomulik, et selles vanuses laps üleüldistab grammatikareegleid (*overgeneralization*) ning eksib veel üksikutes grammatilistes vormides (tüve- ja lõpuvariantides) (Hallap & Padrik, 2009; Karlep, 1998). Vigu võib esineda rohkem laadivahelduslikes sõnades, eriti lihtmineviku vormides (*loes pro luges*) (Hallap, 1996; Marchman, 1997; Vihman & Vija, 2006). Kolme-aastane laps peaks tegusõna osas kasutama kõiki isikutega seotud pöördelõppe. Lapsed võivad rohkem eksida lihtmineviku korral, kuid raskusi võivad valmistada teise isiku pöördvormid ka oleviku puhul. Salo (1995) tõdeb, et neljanda eluaasta lõpuks on eesti lapsed omandanud olulise osa eesti keele verbivormistikust.

Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid

Logopeedia üheks ülesandeks on leida viisid kõnepuute võimalikult varaseks avastamiseks (Espe, 1973). Kõnearengu taseme hindamiseks vajavad logopeedid erinevaid teste, mille abil saab võrrelda lapse kõne arengut eakaaslastega (Tammemäe, 2008). Tartu Ülikooli eripedagoogika osakonnas on kavas koostada kolme- kuni nelja-aastaste laste kõne hindamise test. Käesolev töö on osa testi koostamise pilootprojektist ning keskendub kolme-aastaste (eakohase arenguga) laste tegusõnavormide kasutamisele. Uurimuse eesmärgiks on kontrollida koostatava kõne hindamise testi ülesannete sobivust tegusõnavormide kasutamisoskuse uurimiseks kolme-aastastel lastel ning selgitada välja uuritavate laste oskused tegusõnavormide kasutamisel. Töö eesmärgist tulenevad uurimisküsimused on:

1. Milliseid tegusõnavorme kasutavad lapsed edukalt ja milliseid vähemedukalt?
2. Milliste tegusõnavormide kasutamisel erinevad kahe vanuserühma tulemused oluliselt?
3. Milliseid vigu teevad lapsed tegusõnavormide kasutamisel?

Püstitati järgmine hüpotees:

1. Ülesanded eristavad lapsi ühe vanuserühma piires

Meetod

Valim

Uuringus osales kokku 50 eakohase kõne arenguga lasteaialast vanuses 2 – 4 aastat. Valim sisaldas lapsi neljast lasteaiast või –hoiust, mis asuvad erinevates maakondades (Tartumaa, Harjumaa, Läänemaa, Pärnumaa). Käesoleva töö autori poolt uuriti 10 last ühes Lõuna-Eesti lasteaias ning uuring viidi läbi kogu kõnetesti materjali ulatuses. Ülejäänud andmed on saadud teistelt uurijatelt.

Kõik lapsed käisid tavarühmades. Laste valiku kriteeriumiks oli, et uuritavad on pärit ükskeelsest kodust ja nende emakeeleks on eesti keel. Samuti oli oluline, et laste kõne areng oleks eakohane. Hinnangu laste kõne arengu eakohasuse kohta andsid lasteaiaõpetajad, ka ei käinud testis osalenud lapsed hetkel logopeedi juures.

Uuritavad lapsed jagati kahte vanuserühma. Kolme-aastaste vanuserühma moodustasid lapsed vanuses 2 aastat ja 11 kuud – 3 aastat ja 5 kuud, nelja-aastaste rühma (kontrollrühma) kuulusid 3 aasta ja 6 kuu – 4 aasta ja 5 kuu vanused lapsed. Rühmadesse jaotamise tulemusel kuulus kolme-aastaste rühma 24 last, nelja-aastaste rühma 26 last.

Mõõtevahendid

Käesolevas töös uuriti kolme-aastaste laste tegusõnavormide kasutamise oskusi kvantitatiivselt. Mõõtvahendina katsetati kolme- kuni nelja aastaste laste kõne hindamise testi pilootmaterjali. Uuring viidi iga lapsega läbi kogu nimetatud testi pilootvariandi ulatuses. Test koosnes lauseloomeoskuse ja lausungi tähenduse mõistmise uurimisest ning tegu- ja nimisõnade ning käände- ja pöördevormide kasutuse uurimisest osast. Käesolevas töös analüüsitakse nimetatud testi tegusõna pöördevormide kasutamist hindava osa tulemusi, kus

pildimaterjali toel ja mängulise tegevuse käigus suunati lapsi eeldatud tegusõnavorme kasutama. Vastava osa metoodika koos pildimaterjaliga on toodud lisas 1.

Töös uuriti 11 erineva tegusõnavormi kasutust. Seejuures oli iga tegusõnavorm uurimismaterjalis esindatud 3-5 korda. Kokku uuriti 39 tegusõnavormi kasutamist. Uuritud vormid olid: 1) oleviku ainsuse 1. pööre (4 erinevat sõna); 2) oleviku mitmuse 1. pööre (3 sõna); 3) oleviku ainsuse 2. pööre (4 sõna); 4) oleviku ainsuse 3. pööre (5 sõna); 5) oleviku mitmuse 3. pööre (3 sõna); 6) lihtmineviku ainsuse 1. pööre (3 sõna); 7) lihtmineviku mitmuse 1. pööre (3 sõna); 8) lihtminevliku ainsuse 2. pööre (3 sõna); 9) lihtmineviku ainsuse 3. pööre (4 sõna); 10) lihtmineviku mitmuse 3. pööre (4 sõna); 11) *da*-tegevusnimi (3 sõna). Lapsed pidid tegusõnavorme kasutama nii muutumatu tüvega kui ka tüvevahelduslikes sõnades.

Protseduur

Lastega vesteldi mängulise tegevuse käigus, kasutades tegevuspilte ja mänguasju. Piltidel olid laste jaoks testi esimesest poolest tuttavad tegelased Juss ja Juta (lisa 1). Katse viidi läbi iga lapsega individuaalselt. Selleks kasutati eraldi ruumi, kus ei viibinud kõrvalisi isikuid. Lapsega kohtuti üks või kaks korda. Teine kohtumine oli vajalik juhul, kui laps ilmutas väsimusemärke enne testi lõpule jõudmist. Kogu testi läbimine võttis aega umbes 50 minutit.

Kodeerimine

Laste vastused protokolliti (lisa 2). Käesolevas töös võeti andmed testi B osast, mis sisaldas tegusõnade pöördevormide kasutamist. Laste vastused kodeeriti vastavalt kodeerimisjuhendile, mis on toodud lisas 3. Andmeid kodeeris (osaliselt) 2 inimest. Vastuseid nimetatakse kodeerimisjuhendis eeldatuteks või mitte-eeldatuteks. Kodeerimisjuhendis on eraldi vastusekategoriana välja toodud need vastusetüübid, mida esines rohkem kui 3 korda. Kõik ülejäänud vastusevariandid arvestati kategooriaks „muu“. Muu kategooria sisaldas: a) mitte-eeldatud vormi vale tüvega (*püüasin pro püüan*); b) eeldatud vormi mitte-eeldatud sõnast vale tüvega (*viskada pro ujuda*); c) muud väljendit või sõnade kordust esitatud lausest (*mida jänkud tahavad teha? – teha pro korjata*).

Üldtulemuste esitamiseks arvestati esimene vastusevariant, s.o eeldatud vorm 1 punkti vääriliseks. Kõik teised vastusevariandid (mis on esitatud kodeerimisjuhendis) said

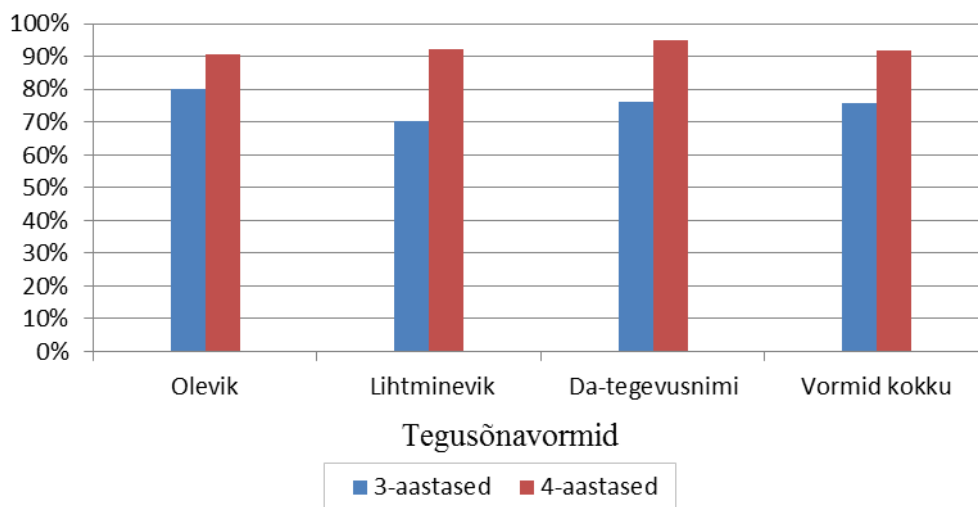
üldtulemuste arvestamisel 0 punkti. Uuringu käigus kogutud laste andmed on analüüsitud tabelarvutusprogrammi Microsoft Exel 2010 abil.

Tulemused

Tegusõnavormide kasutamise oskused lasterühmades

Selleks, et saada parem ülevaade kolme-aastaste laste tegusõnavormide kasutamise oskustest, kõrvutati nende tulemusi nelja-aastaste gruppi kuuluvate laste tulemustega. Tulemuste analüüsil keskenduti lasterühmade tulemuste võrdlusele.

Esimesena analüüsitakse kokkuvõtlikult oleviku- ja lihtminevikuvormide ning *da*-tegevusnime eeldatud vormide (vastusetüüp nr 1) kasutamise osakaalu kõikidest vormikasutusjuhtudest. Olevikuvormid olid ainsuse 1., 2. ja 3. pööre ning mitmuse 1. ja 3. pööre. Lihtmineviku vormid olid samuti ainsuse 1., 2. ja 3. pööre ning mitmuse 1. ja 3. pööre. Tegusõnavormide kasutamise protsentuaalsed üldtulemused on esitatud joonisel 2.

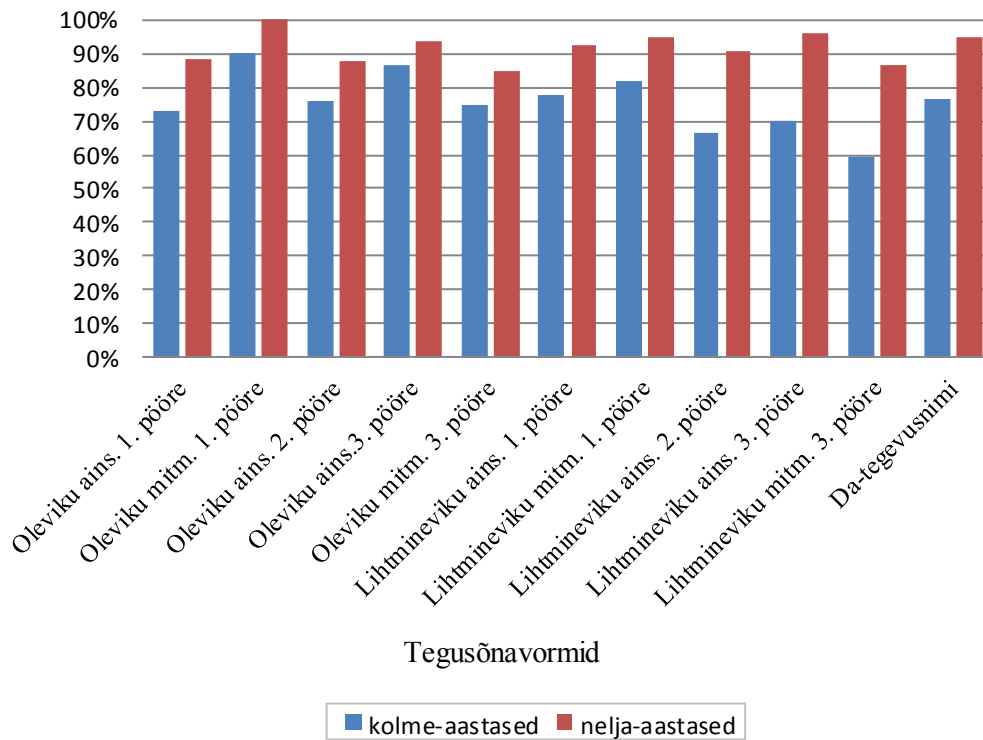


Joonis 2. Tegusõnavormide kasutamise tulemused oleviku- ja lihtminevikuvormide ning *da*-tegevusnime osas ning kõikide tegusõnavormide osas kokku (%) 3- ja 4-aastastel lastel.

Märkus. Eeldatud vastuseks loeti vastusetüüpi nr 1 (eeldatud vormi).

Jooniselt 2 selgub, et kolme-aastastel lastel olid tegusõnavormide kasutamise tulemused parimad oleviku puhul ja nõrgimad lihtmineviku korral. Nelja-aastastel olid parimad tulemused *da*-tegevusnime kasutamisel ja nõrgimad oleviku puhul. Kolme-aastaste laste tegusõnavormide kasutamise tulemused jäid 70–80 % vahele, nelja-aastaste tulemused 90–95 % vahele.

Järgnevalt analüüsitakse eeldatud vormide osakaalu kõikidest vormikasutusjuhtudest tegusõnavormide kaupa.



Joonis 1. Tegusõnavormide kasutamise tulemused kõikide uuritud vormide kaupa (%) 3- ja 4-aastastel lastel

Märkus. Eeldatud vastuseks loeti vastusetüüpi nr 1 (eeldatud vormi).

Jooniselt 1 on näha, et kolme-aastaste laste tulemused (protsentuaalselt) on nelja-aastaste tulemustega võrreldes kehvemad kõikide uuritud tegusõnavormide kasutamisel. Nelja-aastastel olid kõik tulemused üle 80%, kolme-aastastel jäi suurem osa tulemusi 60–80% vahele. Kolme-aastased said nõrgima tulemuse lihtmineviku mitmuse 3. pöörde kasutamisel. Nimetatud vormi kasutamise tulemus oli ka nelja-aastaste grupis võrreldes teiste lihtminevikuvormidega kehvem. Jooniselt nähtub, et lihtmineviku ainsuse 2. ning 3. pöörde kasutamisel oli kolme-aastaste tulemus samuti nõrgem kui olevikuvormide puhul. Olevikuvormidest osutus nelja-aastaste laste jaoks nõrgimaks mitmuse 3. pöörde kasutamise tulemus. Kolme-aastased said olevikuvormide kasutamisel nõrgimad tulemused mitmuse 3. pöörde ja ainsuse 1. pöörde kasutamisel. Parim tulemus mõlemal rühmal saadi oleviku mitmuse 1. pöörde kasutamisel. Nimetatud vormi puhul oli kolme-aastaste tulemus üle 90% ning neist vanemad lapsed kasutasid kõiki sõnu eeldatud vormis (100%). Mõlemad vanusegrupid andsid üle 80% eeldatud vastuseid ka lihtmineviku mitmuse 1. pöörde ja

oleviku ainsuse 3. pöörde kasutamisel. Nelja-aastased said hästi hakkama veel lihtmineviku ainsuse 3. pöörde ning (juba eespool mainitud) *da*-tegevusnime kasutamisega.

Erinevused lasterühmade vahel

Vanuserühmade tulemuste võrdlemisel kasutati T-testi ning uuriti, kas rühmade tulemuste vahel on statistiliselt oluline erinevus.

Tabel 1. Vanuserühmade keskmised ja standardhälbed

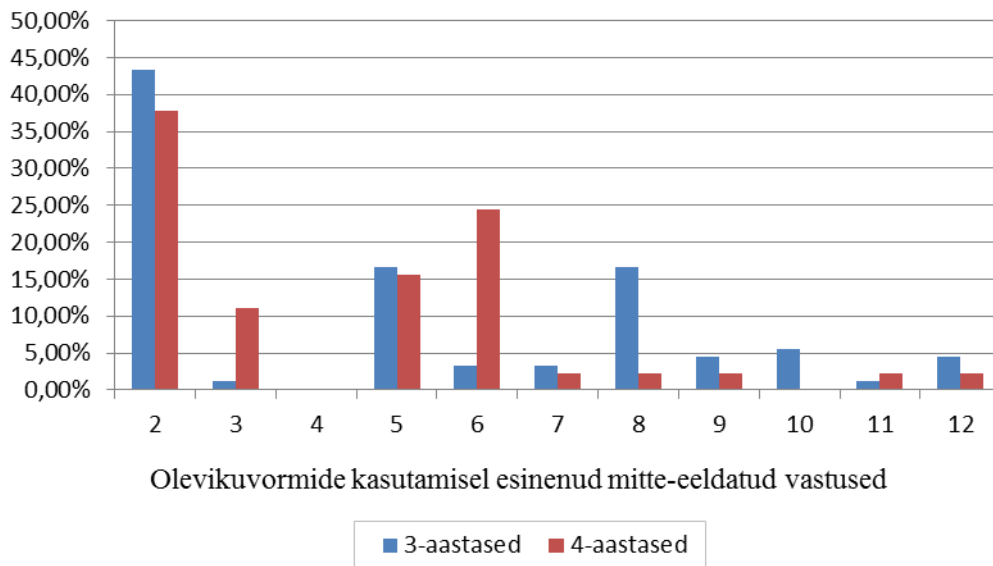
	3-aastased				4-aastased			
	M	SD	Min	Max	M	SD	Min	Max
Olevik	15,25	2,49	9	19	17,27	1,32	14	19
Lihtminevik	11,96	2,96	6	17	15,65	1,57	10	17
<i>Da</i> -tegevusnimi	2,29	0,68	1	3	2,85	0,36	2	3
Kõik vormid	29,50	5,36	21	37	35,77	2,61	32	39
Oleviku ains. 1. pööre	2,92	1,08	0	4	3,54	0,50	3	4
Oleviku mitm. 1. pööre	2,71	0,61	1	3	3,00	0,00	3	3
Oleviku ains. 2. pööre	3,04	0,93	1	4	3,50	0,80	2	4 *
Oleviku ains. 3. pööre	4,33	1,03	2	5	4,69	0,54	3	5 *
Oleviku mitm. 3. pööre	2,25	0,66	1	3	2,54	0,57	1	3 *
Lihtmineviku ains. 1. pööre	2,33	0,69	1	3	2,77	0,64	0	3
Lihtmineviku mitm. 1. pööre	2,46	0,76	0	3	2,85	0,46	1	3
Lihtmineviku ains. 2. pööre	2,00	0,96	0	3	2,73	0,44	2	3
Lihtmineviku ains. 3. pööre	2,79	1,08	0	4	3,85	0,36	3	4
Lihtmineviku mitm. 3. pööre	2,38	0,99	0	4	3,46	0,63	2	4

Märkus. M - aritmeetiline keskmine; SD - standardhälve; Min- väikseim tulemus; Max - suurim tulemus; * $p > 0,05$. Oleviku puhul maksimaalne võimalik õigete vastuste arv igal lapsel 19, lihtminevikul korral 17 ja *da*-tegevusnimel 3 ja kõikide vormide puhul 39

Tegusõnavormide kasutamisoskust kokkuvõtlikult võrreldes ilmnes nii oleviku, lihtmineviku kui *da*-tegevusnime vormide kahe lasterühma üldtulemuste vahel oluline erinevus, samuti ka kõikide uuritud tegusõnavormide osas kokku ($p < 0,05$). Võrreldes rühmadevahelisi tulemusi üksikute tegusõnavormide kaupa, leiti, et olulist erinevust ei ilmnenud oleviku ainsuse 2. pöörde, oleviku ainsuse 3. pöörde ning oleviku mitmuse 3. pöörde kasutamisel ($p > 0,05$). Ülejäänud tegusõnavormide puhul oli erinevus statistiliselt oluline ($p < 0,05$).

Veatüüpide analüüs

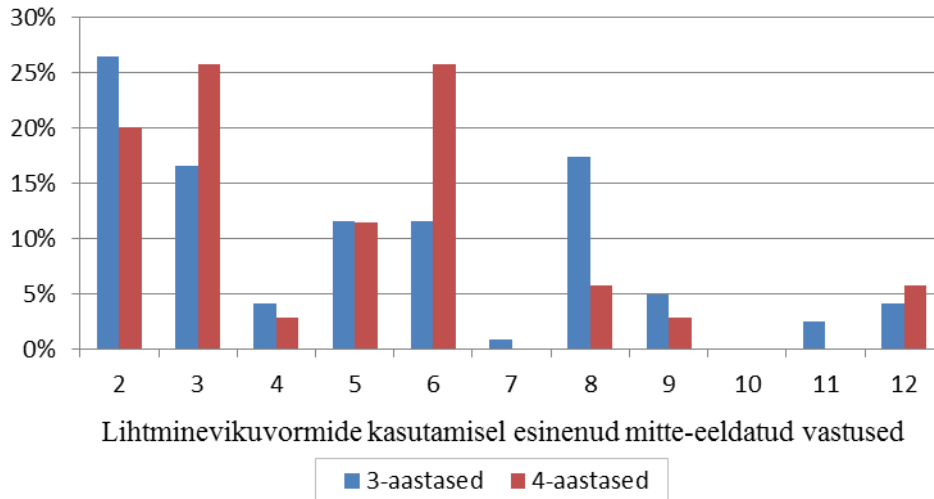
Järgnevalt uuritakse laste mitte-eeldatud vastuseid tegusõnavormide kasutamisel. Mitte-eeldatud vastuseid nimetatakse järgnevas analüüsis vigadeks/veatüüpideks. Kuna nii kolme- kui ka nelja-aastased lapsed kasutasid vorme enamasti eeldatult, analüüsitakse nende poolt tehtud veatüüpide osakaalu kõikidest mitte-eeldatud vastustest. Mitte-eeldatud vastused ehk veatüübid on toodud kodeerimisjuhendis (lisa 3: nr 2-12).



Joonis 3. Olevikuvormide korral esinenud veatüüpide osakaal (%) kõikidest mitte-eeldatud vastustest.

Märkus. Veatüübid on esitatud kodeerimisjuhendis (lisa 3)

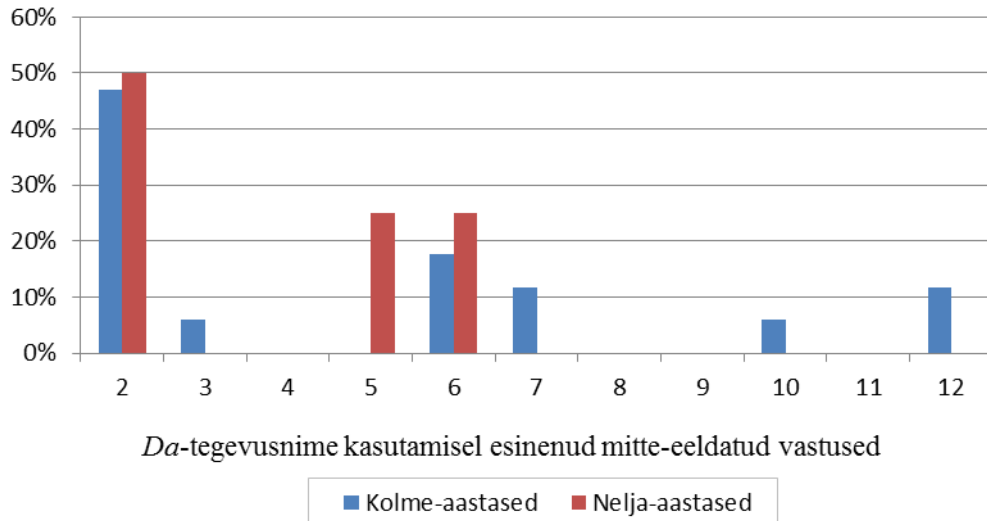
Olevikuvormide kasutamisel (joonis 3) oli nii kolme- kui ka nelja-aastaste vanuserühmas levinuim veatüüp eeldatud vorm mitte-eeldatud sõnast (2) (*mängin pro püüan*). Mõlema rühma lapsed kasutasid tihti ka eeldatud vormi vales pöördes (5) (*korjab pro korjad*). Kolme-aastased jätsid sagedasti ka vastamata (8), nelja-aastased aga mitte. Mitte-eeldatud vormi kasutamist esines rohkem nelja-aastastel (6) (*korjasin pro korjan*). Nelja-aastaste üsna levinud vastusetüüp oli ka eeldatud vorm vale tüvega (3) (*loevad pro lugevad*), kolme-aastastel esines nimetatud vastusetüüpi aga vähe.



Joonis 4. Lihtminevikuvormide korral esinenud veatüüpide osakaal (%) kõikidest mitte-eeldatud vastustest.

Märkus. Veatüübid on esitatud kodeerimisjuhendis (lisa 3)

Lihtmineviku vormide korral nähtub jooniselt 4, et kolme-aastaste levituim veatüüp oli eeldatud vorm mitte-eeldatud sõnast (2) (*vaatasid pro lugesid*). Seda vastusetüüpi esines nelja-aastastel vähem. Kolme-aastased jätsid üsna tihti vastamata (8), nelja-aastastel ei esinenud vastamata vastuseid nii sageli. Mõlemad vanuserühmad kasutasid rohkelt eeldatud vormi vale tüvega (3) (*loesid pro lugesid*), kusjuures nelja-aastastel ilmnis nimetatud veatüüpi rohkem. Üsna palju ning seejuures enam-vähem võrdselt kasutasid lasterühmad ka eeldatud vormi vales pöördes (5) (*kuivatas pro kuivatasid*). Mõlema rühma lapsed kasutasid veel mitte-eeldatud vormi (6) (*kuivatab pro kuivatasid*), mille puhul tegusõna aeg muutus. Nimetatud veatüüpi esines nelja-aastasel rohkem kui kolme-aastastel.



Joonis 5. *Da*-tegevusnime kasutamisel esinenud veatüüpide osakaal (%) kõikidest mitte-eeldatud vastustest.

Märkus. Veatüübid on esitatud kodeerimisjuhendis (lisa 3).

Jooniselt 5 nähtub, et *da*-tegevusnime kasutamisel oli mõlemas rühmas levinuim vastusetüüp eeldatud vorm mitte-eeldatud sõnast (2) (*panna pro korjata*). Kolme- ja nelja-aastased kasutasid palju ka mitte-eeldatud vormi (6) (*korjab pro korjata*). Kolme-aastaste levinud vastusetüüp oli ka nimisõna kasutus tegusõnavormi asemel (7) (*muna pro süüa*), mida nelja-aastastel üldse ei esinenud. Nelja-aastased kasutasid tihti eeldatud vormi vale tunnusega (5) (*korjada pro korjata*), kolme-aastased aga üldse mitte.

Edukusrühmad tegusõnavormide kasutamisel

Järgnevalt jaotati lapsed oleviku- ja minevikuvormide ning *da*-tegevusnime kasutamise tulemuste, s. o (aritmeetilise) keskmise ja standardhälbe alusel (tabel 1) edukusrühmadesse. Jälgitakse, kui palju lapsi ühe rühma piires mingisse edukusrühma kuulub ning seega vaadatakse, kas ülesanded eristavad lapsi rühma piires.

Tabel 2. *Edukusrühmad olevikuvormide kasutamisel*

	3-aastased	4-aastased
Edukad	25,00%	19,23%
Keskmised	62,50%	69,23%
Nõrgad	12,50%	11,54%

Märkus. Edukad > M + SD; M - SD < keskmised < M + SD; nõrgad < M - SD

Tabelist 2 nähtub, et olevikuvormide kasutamisel oli varieerivus nii kolme- kui ka nelja-aastaste rühmas hea.

Tabel 3. *Edukusrühmad lihtminevikuvormide kasutamisel*

	3-aastased	4-aastased
Edukad	29,17%	0,00%
Keskmised	54,17%	84,62%
Nõrgad	16,67%	15,38%

Märkus. Edukad > M + SD; M - SD < keskmised < M + SD; nõrgad < M - SD

Tabelist 3 on näha, et lihtmineviku kasutamisel on varieerivus 4-aastaste seas väike: edukate rühm puudub. Kolme-aastaste puhul on näha küllaltki suur varieerivus.

Tabel 4. *Edukusrühmad da-tegevusnime kasutamisel*

	3-aastased	4-aastased
Edukad	41,67%	0,00%
Keskmised	50,00%	88,46%
Nõrgad	8,33%	11,54%

Märkus. Edukad > M + SD; M - SD < keskmised < M + SD; nõrgad < M - SD

Ka *da*-tegevusnime puhul jaotati lapsed edukusrühmadesse. Tabelist 4 on näha, et nelja-aastaste seas on varieerivus väike: edukate rühm puudub. Kolme-aastaste puhul aga on edukate rühmas palju lapsi.

Arutelu

Uurimuses osalesid 2–4 aastased lapsed, kes jagunesid kolme-aastaste rühmaks ja nelja-aastaste (kontroll)rühmaks. Uurimuse eesmärgiks oli kontrollida koostatava kõne hindamise testi ülesannete sobivust tegusõnavormide kasutamisküsimise uurimiseks kolme-aastastel lastel ning selgitada välja uuritavate laste oskused tegusõnavormide kasutamisel.

Töö esimese uurimisküsimusega taheti teada, milliseid tegusõnavorme kasutavad lapsed edukalt ja milliseid vähemedukalt. Töö tulemuste alusel võib väita, et kolme-aastastel lastel on tegusõnavormide kasutamise oskused üldiselt parimad olevikuvormide puhul ja nõrgimad lihtmineviku korral. Slobin (1970) märgib, et olevik on aegadest lihtsaim ning seetõttu oli saadud tulemus ootuspärane. Lihtmineviku korral on vaja lisada tegusõna tüvele mineviku tunnus (Hint, 2004), mille tõttu võisid lihtmineviku vormid tekitada kolme-aastastele lastele rohkem raskusi. Nelja-aastastel olid parimad tulemused *da*-tegevusnime kasutamisel ning nõrgimad oleviku kasutamisel. Nelja-aastaste tulemused olid aga kokkuvõttes ühtlaselt kõrged ning võib öelda, et nimetatud vanuses lapsed on uuritud tegusõnavormid omandanud väga hästi. Kolme-aastaste laste tulemused olid seevastu ebahõlpsamad ning jäid võrreldes nelja-aastaste tulemustega kehvemaks kõikide uuritud tegusõnavormide puhul. Oletatavasti ei ole kõik tegusõnavormid selles vanuses veel hästi omandatud.

Olevikuvorme eraldi vaadates selgus, et mitmuse 1. pööret kasutati mõlemas vanuserühmas väga edukalt ning see näitab, et nimetatud vorm on juba kolme aasta vanuses hästi omandatud. Mõlemad vanuserühmad said head tulemused ka ainsuse 3. pöörde kasutamisel. Võib järeldada, et oleviku ainsuse 3. pöörde on samuti mõlemas vanuserühmas hästi omandatud. Nimetatud vorm on suure kasutussagedusega ning tuleb laste kõnesse esimeste seas, seetõttu oli ka saadud tulemus ootuspärane (Hallap & Padrik, 2009; Lipp, 1976). Kuna uurimismaterjalis oli ainsuse 3. pöörde uurimiseks võrreldes teiste vormidega rohkem sõnu, soovib käesoleva töö autor edaspidi testimaterjali kohandamisel sellele vähem keskenduda.

Olevikuvormidest said kolme-aastased lapsed kehvemad tulemused ainsuse 1. pöörde kasutamise osas. Siit võib teha esmase oletuse, et kolme-aastastel pole nimetatud vorm veel hästi omandatud. Üks põhjendus sellele võib olla, et endast võivad lapsed tegusõna omandamise algetapil rääkida ainsuse 3. pöörde vormis (Lipp, 1976; Vija, 2000). Nelja-aastased seevastu nimetatud vormi kasutamise puhul nii palju ei eksinud. Olevikuvormidest andsid nii kolme- kui ka nelja-aastased vähem eeldatud vastuseid ka mitmuse 3. pöörde

kasutamisel. Tulemuste põhjal võib soovitada selle vormi uurimisele rohkem tähelepanu pöörata.

Lihtmineviku korral said kolme-aastased lapsed parima tulemuse mitmuse 1. pöörde kasutamisel. Nimetatud vormi kasutasid ka nelja-aastased hästi. Saadud tulemuste põhjal võib järeldada, et mitmuse 1. pööre on nii kolme- kui ka nelja-aastastel lastel üsna hästi omandatud. Kolme-aastastele valmistas lihtmineviku vormidest kõige rohkem raskusi mitmuse 3. pööre, aga ka ainsuse 2. ja ainsuse 3. pööre. Võib teha esmase järelduse, et nimetatud lihtmineviku vormid pole lastel veel hästi omandatud.

Teise uurimisküsimusega uuriti, kas tegusõnavormide kasutamise tulemused eristavad kolme- ja nelja-aastaseid lapsi. Kahe vanuserühma uuritud vormide üldtulemuste omavahelisel võrdlemisel selgus t-testi tulemusel, et uurimismaterjal eristas lapsi nii oleviku, lihtmineviku kui *da*-tegevusnime vormide kasutamisel, samuti ka kõikide uuritud tegusõnavormide osas kokku. Siit järeldub, et uurimismaterjal sobis üldiselt hästi, eristamaks vanuserühmi omavahel. Vaadates aga üksikute vormide kaupa, leiti, et olulist erinevust lasterühmade vahel ei ilmnenud oleviku ainsuse 2. pöörde, oleviku ainsuse 3. pöörde ning oleviku mitmuse 3. pöörde kasutamisel. Sellest võib järeldada, et nende vormide uurimismaterjali tuleks muuta.

Kolmanda uurimisküsimusega taheti teada, milliseid vigu teevad lapsed tegusõnavormide kasutamisel. Veatüüpide analüüs näitas, et mõlemad vanuserühmad kasutasid mitte-eeldatud vormidest (nii oleviku, lihtmineviku kui ka *da*-tegevusnime korral) valdavalt eeldatud vormi mitte-eeldatud sõnast (nt *mängin pro püüan*). Käesoleva töö autor arvab, et oleks hea, kui uurimismetoodikas sobiks vaid kindel sõna konteksti. Mõnel juhul võis nimetatud veatüübi sagedast kasutamist mõjutada ka piltmaterjal.

Vastusetüüpi eeldatud vorm vale tüvega kasutasid käesolevas uurimuses oleviku osas mõlema vanuserühma lapsed, seejuures nelja-aastased rohkem. Nelja-aastastel ilmnes nimetatud veatüübi suur osakaal ka lihtmineviku korral. Kirjandusest on teada, et sõnatüve omandamise muudab eesti keeles keeruliseks astmevaheldus (Karlep, 1998). Vale tüvevariandi kasutus seostus nelja-aastaste puhul enamjaolt ühe sõnaga, mis oli laadivahelduslik (*lugema*), kolme-aastaste grupis lisaks nimetatud sõnale veel erandliku sõnaga *sööma*. Tavaliselt omandatakse suure kasutussagedusega fusiivsed ja erandlikud vormid varakult (Argus, 2008; Vihman & Vija, 2006). Kuna kolme-aastastel esines võrreldes nelja-aastastega vähem vale tüvevariandi valikut, võib oletada, et kolme-aastased kasutasid pigem tervikuna õpitud vorme. Nelja-aastased lapsed hakkasid rakendama oma

vormimoodustusoskusi ning sellest võisid tulla eksimused nimetatud vormide kasutamisel. Ka varasemad uurimused on näidanud, et laadivahelduse omandamine on eesti laste jaoks raske ning lapsed teevad laadivahelduslikes sõnades vigu (Karelsohn, 1993; Salo, 1995). Kuna vale tüvevariandi kasutamisel oli lasterühmade vahel märgata mõningaid erinevusi, võiks tüvemuutusega sõnu uurimismetoodikasse rohkemgi lisada, sest nendest sõnadest vormide moodustamine võib paremini eristada erinevas vanuses ja erineva kõnearengu tasemega lapsi.

Kolme-aastastel lastel esines nii oleviku- kui ka minevikuvormide kasutamisel vastamata vastuseid. Seda, et lapsed ei vastanud, võis mõjutada lapse jaoks uus olukord. Asjaolu, et lapsed jätsid vastamata, võisid muuhulgas mõjutada ka lapse kogemused uurimisel läbimängitavate situatsioonidega (nt üks laps keeldus mängult uurijaga koos ronimast, kuna oli hiljuti puu otsast kukkunud). Kolme- ja nelja-aastased lapsed kasutasid mitte-eeldatud vastustest tihti ka mitte-eeldatud vormi, mil tegusõna aeg muutus. See viitab sellele, et aegade grammatilised vahendid ei ole selles vanuses lastel veel omandatud ja on arenemisjärgus. *Da*-tegevusnime analüüsist selgus, et huvitaval kombel kasutasid kolme-aastased lapsed mõnel juhul nimisõna eeldatud tegusõnavormi asemel.

Mitte-eeldatud vastustest kasutasid lapsed veel eeldatud vormi vales pöördes. Siit järeldub, et uuritud vanuses lastel lähevad veel erinevad sõnalõpud segamini. Kirjandusest võib samuti leida, et selles vanuses lapsed võivad eksida õige lõpuvariandi valikul (Hallap & Padrik, 2009; Karlep, 1998).

Töös püstitatud hüpotees sai osaliselt kinnitust: kolme-aastaste rühma piires eristas lapsi küllaltki hästi oleviku ja lihmineviku uurimismaterjal. Järelikult oli ülesanne kolme-aastastele sobiv. Selles vanuses lapsi aga ei eristanud rühmasiseselt hästi *da*-tegevusnime kasutamine, kus üsna suur osa lapsi kuulus edukate rühma. Nelja-aastaste puhul eristas lapsi rühmasiseselt kõige paremini oleviku uurimismaterjal, millest võib järeldada, et materjal oli nelja-aastastele sobilik. Lihtmineviku ja *da*-tegevusnime vormide kasutamine aga ei eristanud nelja-aastaseid rühmasiseselt hästi, sest enamik lapsi jäi oma tulemuste poolest keskmiste rühma.

Käesolevas uurimuses kasutatud meetodika ei sisaldanud mitmuse 2. pöörde kasutamise uurimist. Varasematest uurimustest on teada, et nimetatud vormi kasutatakse kolme aasta vanuses veel vähe (Lipp; 1976), teisalt on nimetatud vormi kasutamise ülesandeid arvatavasti keerukas koostada. Kuna uurimuse tulemused näitasid, et kolme- ja nelja-aastased lapsed kasutasid tegusõnavorme üldiselt hästi, siis soovitab käesoleva töö autor nimetatud vormi edaspidi testi kohandamisel uurimismaterjali lisada. See võib osutada vormiks, mille

kasutamisoskus eristab erinevaid vanuserühmi, aga ka kõne arengu mahajäämusega lapsi eakohase kõne arenguga lastest. Üks võimalus vormi uurimiseks oleks panna mängukarud (uurija kõne abil) omavahel tegevussituatsioonis vestlema ning lapsele küsimusi esitama:

Karud: *hop-hop/kalli-kalli/nämm-nämm, Mis me praegu teeme?* Laps: *hüppate/kallistate/sööte.*

Käesolev uurimus on oluline, kuna see on koostatava testi pilootprojekti raames esimene katse uurida uurimismaterjali sobivust tegusõnavormide kasutamisoskuse osas. Saadud tulemused näitasid, et oleviku- ja lihtminevikuvormide kasutamine üldistelt eristas vanuserühmi omavahel. Seetõttu võib arvata, et testi ülesanded võiksid olla sobilikud eristamiseks ka kõne arengu mahajäämusega lapsi eakohase arenguga lastest. Töö tulemused näitasid, et kolme-aastased lapsed kasutasid kõige edukamalt tegusõna olevikuvorme ning nelja-aastased *da*-tegevusnime. Töö annab informatsiooni ka selle kohta, milliseid vigu lapsed teevad tegusõnavormide kasutamisel.

Uurimuse piirangutena võib nimetada küllaltki väikest valimit (24 kolme-aastast last; 26 nelja-aastast last), aga ka uuritud üksikute vormide vähesust (*da*-tegevusnime uurimiseks oli vaid kolm sõna). Seetõttu oli uurimuse tulemuste põhjal üldistavate järelduste tegemiseks kolme- ja nelja-aastaste laste verbivormide kasutamisoskuste kohta materjali vähe.

Tänuõnad

Täna kõiki neid inimesi, kes mulle töö valmimisel toeks olid. Olen tänulik lasteaia kasvatajatele, kes osa uurimises osalenud lapsi minuni juhatasid ning ka lastevanematele, kes selleks loa andsid. Suur tänu ka teistele uurijatele, kelle käest sain ülejäänud laste andmed.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

.....

(Allkiri ja kuupäev)

Kasutatud kirjandus

- Ambridge, B., & Lieven, E. V. M. (2011). Inflection. *Child Language Acquisition. Contrasting Theoretica Approaches*. (pp. 137 – 190). Cambridge University Press.
- Argus, R. (2008). *Eesti keele muutemorfoloogia omandamine. Analüütiline ülevaade*. TLÜ Kirjastus. Külastatud aadressil http://e-ait.tlulib.ee/113/1/argus_reili1.pdf.
- Argus, R., & Parm, S. (2010). Eesti keele ajakategooria omandamisest – ajavormid ja ajasõnad. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat*, 6, 25–41.
- Blades, M., Cowie, H., & Smith, P. K. (2008). Keeleline areng. *Laste arengu mõistmine. Neljas väljaanne*. (lk 340–371). Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Erelt, M., Kasik, R., Metslang, H., Rajandi, H., Ross, K., Saari, H., Tael, K., & Vare, S. (1995). *Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
- Erelt, M., Erelt, T., & Ross, K. (2000). *Eesti keele käsiraamat*. (II trükk). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Espe, T. (Koost). (1973). *Logopeedia alused*. Tallinn: Kirjastus Valgus.
- Gábor, B., & Lukács, A. (2012) Early morphological productivity in Hungarian: evidence from sentence repetition and elicited production. *Journal of Child Language*, 39, 411–442.
- Hallap, M. (1996). Grammatiliste vormide omandamine kakskeelsetel lastel. K. Karlep (Toim). *Töid eripedagoogikast, XIV*. (lk 92–99). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hallap, M., & Padrik, M. (2008). *Lapse kõne arendamine. Praktilisi soovitusi kõnelise suhtlemise kujundamisel*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hallap, M., & Padrik, M. (2009). Valdkond „Keel ja kõne“. E. Kulderknup (toim). *Õppe- ja kasvatusgevuse valdkonnad*. (lk 26–43). Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus. Tallinn: Kirjastus Studium.
- Hint, M. (2004). *Eesti keele foneetika ja morfoloogia*. (V trükk). Tallinn: Kirjastus AVITA.
- Karelsohn, K. (1993). *Eesti lapse keele morfoloogiline areng kuni kolme ja poole aasta vanuseni*. Diplomitöö. Tartu Ülikool. Eesti keele kateeder.
- Karlep, K. (1998). *Psühholingvistika ja emakeeleõpetus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Karlep, K. (1999). *Emakeele abiõpe I*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Leiwo, M. (1993). *Lapse keeleline areng*. TPÜ. Gaudeamus AB.
- Lipp, E. (1976). The acquisition of Estonian inflections. *Journal of Child Language*, 4, 313–319.

- Marchman, V. A. (1997). Children's Productivity in the English Past Tense: the Role of Frequency, Phonology and Neighborhood Structure. *Cognitive Science*, 21(3), 283–304.
- Prants, M. (2010). *Tegusõna vormide moodustamine spetsiifilise kõnearengupuudega 5-6-aastastel lastel*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Raja, M. (2011). *Kakskeelsete laste tegusõnavormide moodustamisoskuse seos keelelise sisendiga*. Tartu Ülikool. Sotsiaal- ja haridusteaduskond. Eripedagoogika osakond.
- Rants, M–L. (2011). *Varase keelekümblusega koolieelikute tegusõnavormide kasutamisoskus kõnetesti näitel*. Tartu Ülikool. Sotsiaal- ja haridusteaduskond. Eripedagoogika osakond.
- Salasoo, T. (1995). Morfoloogiliste tunnuste esmakasutus ühe lapse arenevas keeles. *Keel ja Kirjandus*, 4, 234–252.
- Salo, A. (1994). Muutelõppude ilmumine ühe eesti lapse keelde vanuses 1,5–2,5. J. Toivainen, K. Toivainen (eds.) *Ensikielenä suomalaiskieli. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja*, 46, Turku, 22–28.
- Salo, A. (1995) *Eesti keele verbivormistiku omandamine vanuses 1,5–3,11*. Magistritöö. Tartu ülikool. Filosoofiateaduskond. Eesti filoloogia osakond.
- Sarapuu, L., & Raidsalu, R. (2007). *Nimi- ja tegusõna tüve- ja grammatiliste morfeemide kasutus viie- ja kuueaastastel eakohase arenguga lastel*. Tartu Ülikool. Haridusteaduskond. Eripedagoogika osakond.
- Slobin, D. I. (1970). *Suggested Universals in the Ontogenesis of Grammar*. Working Paper No. 32. Language-Behavior Research Laboratory. Berkeley. University of California. Institute of International Studies.
- Slobin, D. I. (1971). *Psycholinguistics*. London: Scott, Foresman and Company.
- Tammemäe, T. (2008). *Kahe- ja kolmeaastaste eesti laste kõne arengu tase Reynelli ja HYKS testi põhjal ning selle seosed koduse kasvukeskkonna teguritega: doktoriväitekiiri*. Tallinna Ülikool.
- Vihman, M. M., & Vija, M. (2006). The acquisition of verbal inflection in Estonian. N. Gagarina, I. Gülzow (Eds.). *The Acquisition of Verbs and their Grammar: The Effect of Particular Languages* (pp. 263–295). Springer.
- Vija, M. (2000). *Ühe eesti lapse keeleline areng vanuses 1,5–2,0*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Eesti keele õppetool.

LISAD

Lisa 1. Metoodika koos pildimaterjaliga

3-4-a. laste kõne hindamise test: pilootvariant**Struktuur:**

A. Lauseloome ja mõistmise uurimine

A 1. Lausungi tähenduse mõistmise uurimine

A 2. Lauseloomeoskuse uurimine

B. Tegu- ja nimisõnade ning käände- ja pöördevormide kasutuse uurimineVahendid: tegevuspildid, kus tegelasteks jänku Juta ja jänes Juss;

väikesed toiduainete (porgand/porgandid, kirss/kirsid, jäätis/jäätised, õun/õunad, seen/seened, komm/kommid, kapsas/kapsad) pildid;

näpunukud/mänguloomad (Juta, Juss, karu, konn);

esemed: lennuk, 3 punast klotsi, pliiats, karp

keskmise suurusega pall (mida lapsel hea püüda)

PILT JA UURIJA TEGEVUS	KEELEMATERJAL
I HOMMIK Juss ja Juta on Sulle juba tuttavad jänesed. Jänküd ärkasid hommikul üles ja läksid vannituppa.	
<p>1. PILT: JUSS JA JUTA PESEVAD: keskel kraanikauss. Ühel pool kraanikaussi on jänesetüdruk Juta, kes peseb hambaid, st ta käes on hambahari ja Juta hõõrub sellega kahte suurt valget hammast, mis paistavad suust; teisel pool kraanikaussi on nagi ja nagis rätik, mille külge jänkupoiss Juss käsi kuivatab, st rätik on nagis, mitte Jussi käes ja Juss kuivatab käsi selle külge!</p> <p>Vaata, mis Jutal käes on?</p> <p>Mida Juta teeb?</p> <p>Millega Juta hambaid peseb?</p> <p><i>Uurija imiteerib hammaste pesemist: Vaata, mida mina teen! Ütle konnale!</i></p> <p>Pese sina ka mängult hambaid (<i>näita, kuidas sina hambaid pesed</i>). Mida sa teed?</p> <p>ABI: kui laps ei tee, võtab uurija lapse käe ja teeb hammaste pesemise liigutusi</p> <p>Vaata, mis siin on!</p> <p>Vaata, mis Jussil käes on?</p>	<p><i>Hambahari</i></p> <p>PESEB hambaid</p> <p><i>Harjaga, hambaharjaga</i></p> <p>PESED hambaid</p> <p>PESEN hambaid.</p> <p><i>Kraanikauss</i></p> <p><i>käterätik/rätik</i></p>

<p>Mida Juss teeb?</p> <p>Millega Juss käsi kuivatab?</p> <p><i>Võtta pilt eest ära:</i> ütle konnale ka, mida Juss tegi.</p> <p><i>Uurija imiteerib käte kuivatamist:</i> Vaata, mina ka kuivatan nüüd mängult käsi. Nüüd lõpetasin! Ütle konnale ka, mida ma tegin.</p>	<p>KUIVATAB</p> <p>Rätikuga/käterätikuga</p> <p>KUIVATAS käsi.</p> <p>KUIVATASID</p>
<p>2. PILT: JUSS JA JUTA KAMMIVAD: pildil kaks jänest – poiss ja tüdruk- kel kummalgi käes kamm – võiks olla erinevat värvi-sinine ja punane. Ühel jänesel käsi kammiga tõusnud kõrvade vahele pea peale, teisel käsi kammiga liikumas pea suunas.</p> <p>Mis Jussil ja Jutal käes on?</p> <p>Mida jänkud sellel pildil teevad?</p> <p>Millega Juss pead kammib?</p> <p><i>Võtta pilt eest ära:</i> ütle konnale ka, mida Juss ja Juta tegid.</p> <p><i>Uurija imiteerib juuste kammimist:</i> Vaata, mida mina teen! Kammi sa ka! Mida sa teed?</p> <p>Mida me koos teeme? ABI: kui laps ei tee, võtab uurija lapse käe ja kammib lapse käega.</p> <p>Konn tahab ka kammida. Aga tal ei ole kammi. Ta ei saa kammida ilma... (ABI: osutada pildil kammile; ILMA MILLETA?)</p>	<p>Kamm</p> <p>KAMMIVAD</p> <p>Kammiga</p> <p>KAMMISID</p> <p>KAMMIN</p> <p>KAMMIME</p> <p>kammita</p>
<p>II Päev Juta ja Juss lähevad õue.</p>	
<p>3. PILT: JUSS RONIB. (pilt, kus Juss ronib redelit mööda puu otsa. Juss on juba redeli alumisel pulgal, käed/käpad erineval kõrgusel redelipulkadel ja Jussil üks jalg/käpp on alumisel pulgal, teine teisel või õhus, liikumas järgmise pulga poole. Jussil on seljas riided: pluus/särk, püksid, sokid, kingad).</p> <p>Juss läks õue. Vaata, mis Jussil seljas on? Mis see/need on? (ABI: osutab pildil vastavale riituseemele, küsib uuesti: mis see/need on?)</p> <p>Vaata pilti, mida Juss siin teeb?</p> <p>Mina tahan ka ronida. Hakkangi ronima. <i>Uurija imiteerib ronimist.</i> Teeme koos/kahekesi. (roni sina ka!). Mida me nüüd teeme?</p> <p>Nüüd ma väsisin ära. Lõpetame! Mida ma tegin?</p> <p>Aga mida sina tegid?</p> <p>Konnake tahab ka ronida puu otsa. Aga tal ei ole redelit. Konn ei saa ronida ilma... (ABI: osutada pildil redelile, ILMA MILLETA?)</p>	<p>Pluus, püksid, sokid, kingad/tossud</p> <p>RONIB</p> <p>RONIME</p> <p>RONISID</p> <p>RONISIN</p> <p>redelita</p>
<p>4. PILT: JUTA KORJAB SEENI: Pilt: Juta seisab korv käes. Pildil on üks pruun seen, mille peal on liblikas + väiksed seente aplikatsioonid (eraldi pildikesed, mida saab taustapildile kinnitada): 3 kollast seent, 2 punast seent</p> <p>Vaata, siin on Juta. Vaata, mis Jutal käes on?</p> <p>Vaata, mis siin kasvavad!</p>	<p>Korv</p> <p>Seened</p>

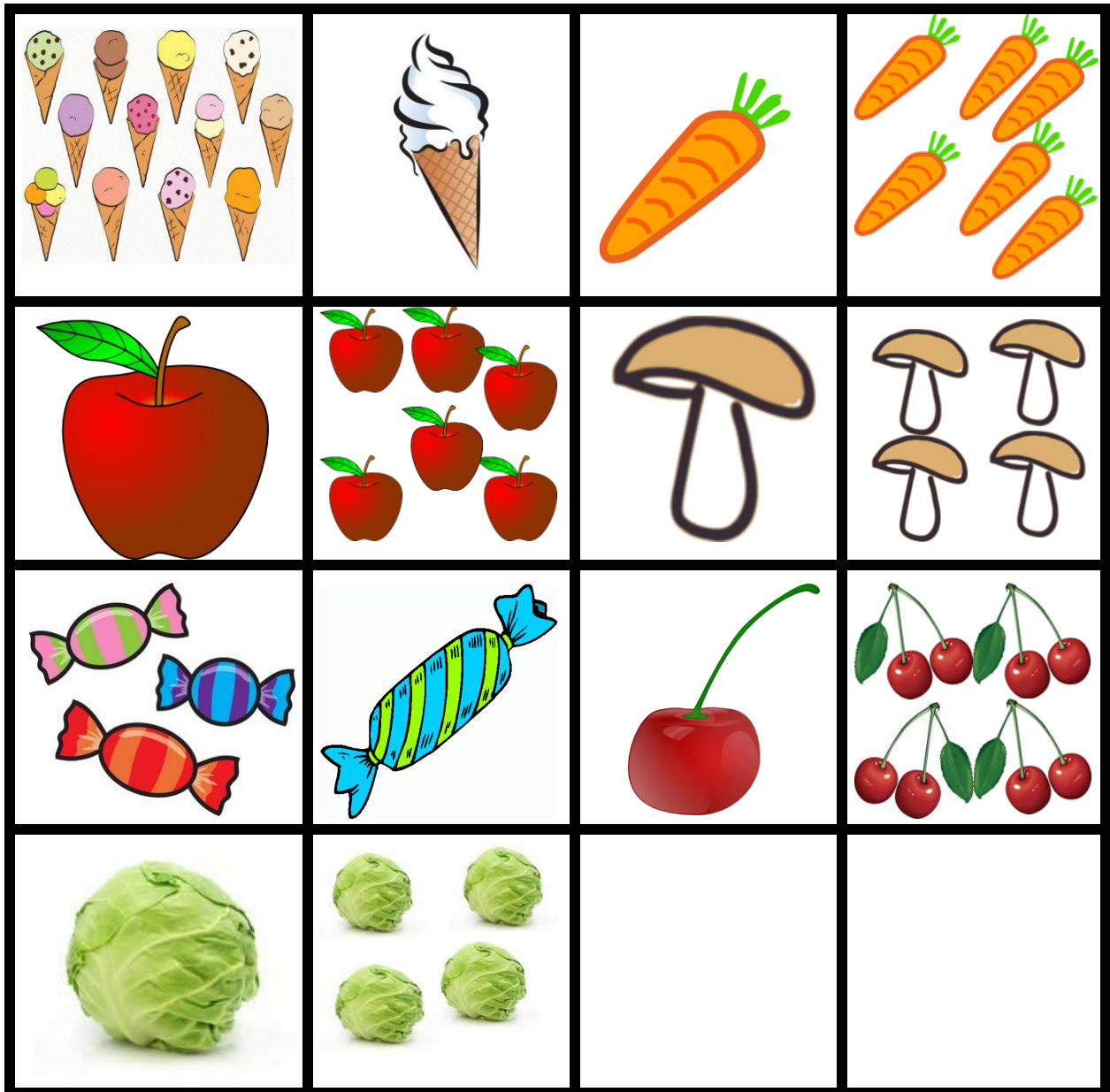
<p>Mis värvi on need seened (<i>osutada kollastele ja siis punastele</i>)</p> <p>Mitu kollast seent on?</p> <p>Abi: osutada seentele; loe kokku, mitu on!</p> <p>Mitu punast seent on?</p> <p>OI, vaata, kes siia lendas (<i>osutada pruunile seenele</i>)!</p> <p>Oi, kui palju seeni siin on! Mis sa arvad, mida Juta tahab teha?</p> <p>Abi: Kui laps ütleb <i>võtta</i>, siis korrata eeldatud sõna: jah, seeni korjata.</p> <p>Mina ka korjan seeni (võtan pildilt seente aplikatsioone). Ütle konnale, mida ma teen!</p> <p>Aita sina ka Jutat! Korja ka seeni! (<i>laps võtab pildilt ülejäänud seente aplikatsioonid</i>) Mida sa teed?</p> <p>Nüüd on kõik seened korjatud. Mida me koos tegime?</p>	<p>Kollased/punased</p> <p>Kolm</p> <p>kaks</p> <p>liblikas</p> <p>Seeni KORJATA</p> <p>KORJAD</p> <p>KORJAN</p> <p>KORJASIME</p>
<p>Mängime meie vahepeal palli. (<i>natuke mängida lapsega palli, visata palli lapsele ja püüda</i>).</p> <p>Mida mina nüüd teen? (<i>hoida palli käes, nagu hakkaks viskama</i>)</p> <p>Mida sa teed? (Abi: Mina viskan sulle palli. Ütle, mida sina teed palliga! → Püüa! Mida sa teed?)</p> <p>Nüüd viska mulle pall! Mida sa tegid?</p> <p>Ja mida mina tegin palliga?</p>	<p>VISKAD</p> <p>PÜÜAN</p> <p>VISKASIN</p> <p>PÜÜDSID</p>
<p>Nüüd hakkavad Juss ja Juta midagi vahvat tegema.</p> <p>NÄPUNUKUD: <i>Urija imiteerib mõlema jänesega hüppamist.</i></p> <p>Mida Juss ja Juta teevad?</p> <p>Jussi NUKK lõpetab hüppamise. Ütle konnale ka, mida Juss tegi?</p> <p>Mina tahan ka! Vaata, mida ma nüüd teen! <i>Urija imiteerib hüppamist.</i></p> <p>Hüppa nüüd sina ka! Teeme koos! Mida me teeme? (<i>võib lapsel käest kinni võtta</i>)</p> <p>Ütle ka konnale, mida me koos tegime.</p>	<p>HÜPPAVAD</p> <p>HÜPPAS</p> <p>HÜPPAD</p> <p>HÜPPAME</p> <p>HÜPPASIME</p>
<p>Oi vaata, kes veel siia tuli! (<i>uurija lisab karu</i>). Nüüd hakkavad sõbrad koos mängima. Juss jagab asju (<i>Jussi juures on kast, kus on sees lennuk, 3 klotsi, pliats, seene aplikatsioon</i>).</p> <p>(<i>Urija imiteerib andmist, asetab nt lennuki ühe looma ette ja ütleb „Palun“.</i>)</p> <p>Kellele andis Juss mänguasja? (<i>Sama tegevus ka pliatsi ja seenega.</i>) Juss andis mänguasja...</p> <p>(Abi: kellele? Kui laps vastab valesti, siis ütleb uurija sõna lauses õigesti nt Juss andis asja konnale. Teiste sõnade puhul on abiks vaid küsisõna)</p> <p>Vaata, mille Juta sai? Mille konn sai? Mille karu sai? (<i>osutada esemetele</i>)</p>	<p>Karu</p> <p>Karule, konnale, Jutale/jänkule</p> <p>Lennuki, seene, pliatsi</p>

<p>Oi, Jussil ei olegi midagi. Anname talle ka mänguvasju (kastis kolm klotsi)</p> <p>Vaata, mille konn Jussile annab! (<i>uurija imiteerib tegevust ja ütleb „Palun“</i>)</p> <p>Kellelt sai Juss klotsi? Juss sai klotsi ... (<i>osutada konnale</i>)</p> <p>(Abi: kellelt? Kui laps vastab valesti, siis ütleb uurija sõna lauses õigesti nt Juss sai klotsi <u>konnalt</u>. Teiste sõnade puhul abiks küsisõna)</p> <p>Karu annab ka Jussile klotsi. Kellelt sai Juss klotsi...? (<i>osutab</i>) Juta ka andis klotsi. Kellelt sai Juss klotsi... (<i>osutab</i>)?</p> <p>Vaatame, mis asjad loomadell nüüd on? Kellel on pliiats? (<i>uurija osutab loomale</i>). Kellel on lennuk/seen.</p> <p>(Abi: Kui laps vastab valesti, siis ütleb uurija sõna õigesti nt <u>konnal</u> on lennuk. Teiste sõnade puhul abi enam ei anta)</p>	<p>Klotsi</p> <p>konnalt,</p> <p>karult,</p> <p>Jutalt</p> <p>Konnal, karul, Jutal/jänkul</p>
<p>Nüüd hakkavad sõbrad jooksuma. (<i>panna konn, karu ja jänes Juta üksteise järele vahedega seisma, Jussiga joosta kõigepealt mööda konnast, siis....</i>) Juss on väga kiire. Vaata, kellest ta mööda jookseb! (<i>uurija imiteerib loomadega tegevust</i>). Juss jookseb mööda ...</p> <p>(Abi: kellest? Kui laps vastab valesti, siis ütleb uurija esimese sõnavormi lauses õigesti, nt Juss jooksis mööda <u>konnast</u>. Teiste sõnade puhul abiks vaid küsisõna)</p>	<p>Konnast, karust, Jutast/jänkust</p>
<p>5. PILT: JUTA KIIGUB, JUSS ON KUKKUNUD KIIGELT: pildil kaks kiiku, ühel istub Juta, teine kiik on tühi, kiige ees on maha kukkunud Juss-selili maas, jalad õhus ja kurb nägu peas, SUUR pisar silmas</p> <p>Vaata, mida Juta teeb!</p> <p>Vaata, mis Jussiga juhtus!</p> <p>Oi, Juss sai haiget. Vaata Jussi nägu! Juss ei ole enam rõõmus, Juss on (ABI: MISSUGUNE?)</p>	<p>KIIGUB</p> <p>KUKKUS</p> <p>kurb</p>
<p>6. PILT: JUSS JA JUTA UJUVAD: tiik, Juta ujub vees, tal on ümber ujumisrõngas; Juss hakkab vette minema- seisab madalas vees; nägu RÕÕMUS. Tiigis ujuvad veel part ja konn).</p> <p>Jänkudel hakkas palav. Nad läksid tiigi äärde.</p> <p>Vaata, mida Juta teeb?</p> <p>Vaata Jussi nägu! Juss ei ole enam kurb. Juss on (ABI: MISSUGUNE?)</p> <p>Juss tahab ka (ABI: Mida Juss tahab teha?)</p> <p>Juss ei oska veel ujuda. Jussil ei ole rõngast. Juss ei saa ujuda ilma... (<i>osuta Juta rõngale</i>) (ABI: ILMA MILLETA?)</p> <p>Vaata, kes vees veel on!</p> <p>Juta ujub koos.... (ABI: kellega? Osutada pardile, konnale)</p> <p><i>Võtta pilt eest ära:</i> Mida part ja konn tegid vees?</p> <p>Mina hakkas ka ujuma (<i>Uurija imiteerib ujumisliigutusi</i>). Uju sina ka! Küll on tore! Oeh, enam ei jõua. Mida ma tegin?</p>	<p>UJUB</p> <p>Rõõmus</p> <p>UJUDA</p> <p>Rõngata</p> <p>Konn, part</p> <p>Pardiga, konnaga</p> <p>UJUSID</p> <p>UJUSID</p> <p>UJUSIN</p>

Aga mida sina tegid?	
III Õhtu Kätte jõudis õhtu. Juss ja Juta läksid ära tuppa.	
<p>7. PILT : JUSS JA JUTA SÕOVAD: pildil keskel horisontaalselt ristkülikukujuline laud, mille ühes otsas –nt pildil vasakul Juta, ja teises otsas Juss. Jänesed istuvad laua ääres toolidel. Kummagi ees on taldrik ja tass. Ühel jänesel on taldriku kõrval lusikas, teisel kahvel ja nuga. Laud peab olema nii suur, et sinna saab asetada väikseid pilte (5X5 CM) söödavate asjadega</p> <p>Vaata, mis see on (<i>uurija osutab lauale ja siis toolile</i>).</p> <p>Vaata, mis on laual!</p> <p>Nüüd on jänkudel kõht tühi. Mis sa arvad, mida nad tahavad nüüd teha?</p> <p>Vaata, mida Juta tahab süüa! (<i>vaadatakse pilte, kus peal üks toiduaine</i>). Juta tahab süüa ... (mida?)</p> <p>(Abi: kui laps ei tea toiduaine nimetust, siis öeldakse see ette nt see on kapsas. Juta tahab süüa ... (mida?))</p> <p>Jussil on kõht väga tühi. Tema tahab palju süüa. Juss sööb palju.. (mida?)</p> <p><i>Pilt võetakse ära:</i> Räägi konnale ka, mida Juss tegi?</p> <p>Mul läks ka kõht tühjaks. Sööme meie ka! (<i>Uurija võtab jänkude laualt väikseid toidupilte ja viib suu juurde, imiteerib söömisiigutusi, närib, matsutab</i>) Nüüd sai kõht täis. Konnake tahab ka teada, mida me tegime?</p>	<p>laud, tool</p> <p>Taldrik, tass/tops, lusikas, kahvel, nuga</p> <p>SÜÜA</p> <p>Porgandit, kirssi, jäätist, õuna, seent, kommi, kapsast</p> <p>Porgandeid, kirsse, õunu, kapsaid, seeni, jäätiseid, komme</p> <p>SÕI</p> <p>SÕIME</p>
<p>8. PILT: JUSS JA JUTA LOEVAD: pildil istu Juss toolil ja loeb ramatut; Juta loeb voodis, pooleldi teki all, pea all padi.</p> <p>Vaata, mis see on? (<i>uurija osutab voodile</i>). Mis Jutal pea all on? Mis see on? (<i>osutab tekile</i>).</p> <p>Jänkud ei taha veel magama minna. Vaata, mida nad teevad!</p> <p>Abi: kui laps ütleb <i>vaatavad</i> vm, siis uurija ütleb õigesti: <i>jänkud loevad raamatut</i>.</p> <p><i>Pilt võetakse lapse eest ära:</i> Konnake tahab ka teada, mida jänkud tegid.</p>	<p>Voodi, padi, tekk</p> <p>LOEVAD</p> <p>LUGESID</p>
<p>LÕPETUS</p> <p>Juss ja Juta on nüüd väga väsinud. Mis sa arvad, mida nad nüüd teevad.</p> <p>Jänkud lähevad magama. Ütleme neile: head ööd!</p>	







Lisa 2. Protokollid

Nimi:

EK/diagnoos:

Vanus (aastad, kuud):

Lasteaed (vm koht):

Testimise kuupäev(ad):

Testija:

B. Tegu- ja nimisõnade ning käände- ja pöördevormide kasutuse uurimine

Vahendid: tegevuspildid, väikesed toiduainete pildid; näpunukud/mänguloomad (Juta, Juss, karu, konn); esemed: lennuk, 3 punast klotsi, pliiats, karp; keskmise suurusega pall

Õigesti - märgi see ristiga vastavas lahtris.

Valesti - vale sõna või sõnavorm märgi täpselt vastavas lahtris.

Vastamata- kui laps jättis vastamata, märgi see ristiga vastavas lahtris.

Uurimisel kasutatav keelematerjal	Õigesti	Valesti	Vastamata
1. Pilt Vaata, mis Jutal käes on? HAMBAHARI			
Mida Juta teeb? PESEB hambaid			
Millega Juta hambaid peseb? (HAMBA)HARJAGA			
Vaata, mida mina teen! Ütle konnale! PESED			
Pese sina ka mängult hambaid. Mida sa teed? PESEN hambaid			
Vaata, mis siin on! KRAANIKAUSS			
Vaata, mis Jussil käes on? KÄTERÄTIK/RÄTIK			
Mida Juss teeb? KUIVATAB			
Millega Juss käsi kuivatab? (KÄTE)RÄTIKUGA			
<i>Võtta pilt eest ära:</i> ütle konnale ka, mida Juss tegi. KUIVATAS käsi			
Vaata, mina ka kuivatan nüüd mängult käsi. Nüüd lõpetasin! Ütle konnale ka, mida ma tegin. KUIVATASID			
2. Pilt. Mis Jussil ja Jutal käes on? KAMM			
Mida jänkud sellel pildil teevad? KAMMIVAD			
Millega Juss pead kammib? KAMMIGA			
<i>Võtta pilt eest ära:</i> ütle konnale ka, mida Juss ja Juta tegid. KAMMISID			
Kammi sa ka! Mida sa teed? KAMMIN			
Mida me koos teeme? KAMMIME			
Konn tahab ka kammida. Aga tal ei ole kammi. Ta ei saa kammida ilma... KAMMITA			
3. Pilt. Juss läks õue. Vaata, mis Jussil seljas on? Mis see/need on? PLUUS, PÜKSID, KINGAD/TOSSUD			
Vaata pilti, mida Juss siin teeb? RONIB			
Mina tahan ka ronida. Hakkangi ronima. Teeme koos/kahekesi. (roni sina ka!). Mida me nüüd teeme? RONIME			
Nüüd ma väsisin ära. Lõpetame! Mida ma tegin? RONISID			
Aga mida sina tegid? RONISIN			
Konnake tahab ka ronida puu otsa. Aga tal ei ole redelit. Konn ei saa ronida ilma... REDELITA			
4. Pilt. Vaata, siin on Juta. Vaata, mis Jutal käes on? KORV			
Vaata, mis siin kasvavad! SEENED			
Mis värvi on need seemned (<i>osutada kollastele ja siis</i>)			

<i>punastele)</i>	KOLLASED, PUNASED			
Mitu kollast seent on?	KOLM			
Mitu punast seent on?	KAKS			
Oi, vaata, kes siia lendas! (<i>osutada pruunile seenele</i>)	LIBLIKAS			
Oi, kui palju seeni siin on! Mis sa arvad, mida Juta tahab teha? <i>Abi: Kui laps ütleb võtta, siis korrata eeldatud sõna: jah, seeni korjata.</i>	Seeni KORJATA			
Mina ka korjan seeni. Ütle konnale, mida ma teen!	KORJAD			
Aita sina ka Jutat! Korja ka seeni! Mida sa teed?	KORJAN			
Nüüd on kõik seened korjatud. Mida me koos tegime?	KORJASIME			
Tegevus. Mängime meie vahepeal palli. Mida mina nüüd teen?	VISKAD			
Mida sa teed?	PÜÜAN			
Nüüd viska mulle pall! Mida sa tegid?	VISKASIN			
Ja mida mina tegin palliga?	PÜÜDSID			
Tegevus. Nüüd hakkavad Juss ja Juta midagi vahvat tegema. Mida Juss ja Juta teevad?	HÜPPAVAD			
Jussi NUKK lõpetab hüppamise. Ütle konnale ka, mida Juss tegi?	HÜPPAS			
Mina tahan ka! Vaata, mida ma nüüd teen!	HÜPPAD			
Hüppa nüüd sina ka! Teeme koos! Mida me teeme?	HÜPPAME			
Ütle ka konnale, mida me koos tegime.	HÜPPASIME			
Tegevus. Oi vaata, kes veel siia tuli! (<i>uurija lisab karu</i>).	KARU			
Kellele andis Juss mänguasja? Juss andis mänguasja... <i>Abi: kellele? Kui laps vastab valesti, siis ütleb uurija sõna lauses õigesti nt Juss andis asja karule. Teiste sõnade puhul on abiks vaid küsisõna)</i>	KARULE, KONNALE, JUTALE/JÄNKULE			
Vaata, mille Juta sai? Mille konn sai? Mille karu sai? <i>(osutada esemetele)</i>	LENNUKI, SEENE, PLIIATSI			
Oi, Jussil ei olegi midagi. Anname talle ka mänguasju Vaata, mille konn Jussile annab!	KLOTSI			
Kellelt sai Juss klotsi? Juss sai klotsi ... (<i>osutada konnale</i>) <i>Abi: kellelt? Kui laps vastab valesti, siis ütleb uurija sõna lauses õigesti nt Juss sai klotsi konnalt. Teiste sõnade puhul abiks küsisõna)</i>	KONNALT			
Karu annab ka Jussile klotsi. Kellelt sai Juss klotsi...? <i>(osutab)</i>	KARULT			
Juta ka andis klotsi. Kellelt sai Juss klotsi... (<i>osutab</i>)?	JÄNKULT/JUTALT			
Vaatame, mis asjad loomad on? Kellel on pliiats/lennuk/seen. <i>Abi: Kui laps vastab valesti, siis ütleb uurija sõna õigesti nt konnal on lennuk. Teiste sõnade puhul abi enam ei anta)</i>	KONNAL, KARUL, JUTAL/JÄNKUL			
Vaata, kellest Juss mööda jookseb! (<i>uurija imiteerib loomadega tegevust</i>). Juss jookseb mööda ...	KONNAST, KARUST, JUTAST/JÄNKUST			
5. Pilt. Vaata, mida Juta teeb!	KIIGUB			
Vaata, mis Jussiga juhtus!	KUKKUS			
Oi, Juss sai haiget. Vaata Jussi nägu! Juss ei ole enam				

rõõmus, Juss on (ABI: MISSUGUNE?)	KURB		
6. Pilt. Jänkudel hakkas palav. Nad läksid tiigi äärde. Vaata, mida Juta teeb?	UJUB		
Vaata Jussi nägu! Juss ei ole enam kurb. Juss on	RÕÕMUS		
Juss tahab ka (ABI: Mida Juss tahab teha?)	UJUDA		
Juss ei oska veel ujuda. Jussil ei ole rõngast. Juss ei saa ujuda ilma...	RÕNGATA		
Vaata, kes vees veel on!	PART, KONN		
Juta ujub koos....	PARDIGA, KONNAGA		
<i>Võtta pilt eest ära:</i> Mida part ja konn tegid vees?	UJUSID		
Mina hakkas ka ujuma. Uju sina ka! Oeh, enam ei jõua. Mida ma tegin?	UJUSID		
Aga mida sina tegid?	UJUSIN		
Vaata, mis see on (<i>uurija osutab lauale ja siis toolile</i>).	LAUD, TOOL		
7. Pilt. Vaata, mis on laual!	TALDRIK, TASS/TOPS, LUSIKAS, KAHVEL, NUGA		
Nüüd on jänkudel kõht tühi. Mis sa arvad, mida nad tahavad nüüd teha?	SÜÜA		
Vaata, mida Juta tahab süüa! Juta tahab süüa ... (mida?)			
	PORGANDIT, KIRSSI, JÄÄTIST, ÕUNA, SEENT, KOMMI, KAPSAST		
Jussil on kõht väga tühi. Tema tahab palju süüa. Juss sööb palju.. (mida?)	PORGANDEID, KIRSSE, ÕUNU, KAPSAID, SEENI, JÄÄTISEID, KOMME		
<i>Pilt võetakse ära:</i> Räägi konnale ka, mida Juss tegi?	SÕI		
Mul läks ka kõht tühjaks. Sööme meie ka! Nüüd sai kõht täis. Konnake tahab ka teada, mida me tegime?	SÕIME		
8. pilt. Vaata, mis see on?	VOODI		
Mis Jutal pea all on?	PADI		
Mis see on?.	TEKK		
Jänkud ei taha veel magama minna. Vaata, mida nad teevad!	LOEVAD		
<i>Abi: kui laps ütleb vaatavad vm, siis uurija ütleb õigesti: jänkud loevad raamatut.</i>			
<i>Pilt võetakse lapse eest ära:</i> Konnake tahab ka teada, mida jänkud tegid.	LUGESID		

Lisa 3. Vastuste kodeerimisjuhend

Tegusõnavormid: olevik, lihtminevik, *da*-tegevusnimi

1. eeldatud vorm (õige tüvega)
2. eeldatud vorm mitte-eeldatud sõnast (*mängin pro püüan; panna pro korjata*)
3. eeldatud vorm, vale tüvi (*loesid pro lugesid; loevad pro lugevad*)
4. moonutatud sõna (*püüdi pro püüdsid; sõisib pro sõi*)
5. eeldatud vorm, vale pööre /tunnus (*korjab pro korjad; korjada pro korjata*)
6. mitte-eeldatud vorm (*korjasin pro korjan; korjab pro korjata*)
7. nimisõna kasutus tegusõnavormi asemel (*muna pro süüa; rõngast pro ujuda*)
8. vastamata
9. eeldatud vorm mitte-eeldatud sõnast vale tunnuse/pöördega (*peisis pro kuivatas; mängisime pro viskasin*)
10. markeering puudub (*hüppa pro hüppavad*)
11. mitte-eeldatud vorm mitte-eeldatud sõnast (*võtame pro korjasime*)
12. muu

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Marin Väinsalu _____
(*autori nimi*)
(sünnikuupäev: _____ 24.09.1988 _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

_____ Tegusõnavormide kasutamine kolme-aastastel lastel _____

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ Merit Hallap _____,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, _____ 14.05.2014 _____ (*kuupäev*)